

Una conversa històrica de Miquel Canals Pahí amb Joan Fuster (2003)

Jaume Bassa i Pasqual

El juliol de 1936, ara fa 80 anys, va tenir lloc l'alçament militar contra la Segona República espanyola i, com a conseqüència, l'inici de la guerra civil. A Catalunya el cop d'estat fracassà, a Barcelona es va constituir el Comitè Central de Milícies Antifeixistes de Catalunya i els municipis de tot el país en van seguir l'exemple. Torroella també.

El president del Comitè Central antifeixista de la nostra vila¹ va ser Miquel Canals, més conegut per Pahí, encara que aviat se'n va fer amo un foraster, de nom Miquel Fontàs, de motiu el Borni. El Comitè manà fins al 15 d'abril de 1937, quan la revolta de les dones el féu fora i es formà un ajuntament. El febrer de 1939, quan les tropes franquistes ja eren prop de Torroella, en Pahí marxà cap a l'exili.

Anys després tornà, passà temporades entre nosaltres i es comprà un pis a la plaça de l'Empordà, davant de la torre de les Bruixes. Parlava sovint amb amics i coneguts, i rememorava fets dels vells temps. Fou així com un dia Joan Fuster li proposà de gravar en unes cassetes, en forma d'entrevista, els seus records de la revolució, de la guerra i de la postguerra. Era l'any 2003, en Pahí tenia 92 anys i Fuster 86. Va ser ben afortunat que es fes precisament aquell any la gravació, ja que fou l'últim de la vida de Miquel

Miquel Canals *Pahí* a la terrassa del seu pis a Torroella. Foto arxiu familiar.

Canals, circumstància que ningú no hauria dit en escoltar la seva veu forta i decidida, i en constatar la seguretat amb què rememorava noms i fets.

El fill de Joan Fuster, en Josep, home organitzat, ha conservat bé les cassettes, m'hi ha facilitat l'accés i ara em plau de poder oferir una part de la gravació, la corresponent al període 1936-1939. En transcriure les preguntes i respostes, he respectat les frases i les paraules tal com varen ser expressades per cadascun dels dos protagonistes, amb molt escasses excepcions (alguna repetició innecessària, algun barbarisme). Tot i això, he modificat en algun cas l'ordre d'algunes de les frases pronunciades, sense suprimir-les, quan es torna sobre un tema tractat anteriorment (per exem-

ple, en el cas de les col·lectivitzacions, de les quals es parla en dos moments diferents, amb inevitables duplicitats).

Cal remarcar que al llarg del diàleg, sostingut l'any 2003 sobre esdeveniments succeïts l'any 1936, improvisant davant d'un micròfon, Miquel Canals mostra extraordinària energia, bona memòria i aparent rigor, però en el seu relat s'hi detecten errors, oblitats o apreciacions subjectives que contrasten amb dades i documents que encara es poden consultar, o amb informacions orals aportades per altres persones. Per això, he considerat necessari de fer diverses puntualitzacions a afirmacions dubtoses que apareixen al text; i també m'ha semblat útil d'afegir-hi algunes dades complementàries, encara que en certs casos siguin gairebé anecdòtiques. He posat la indicació (JBP) a aquestes observacions.

Joan Fuster diu en iniciar la gravació: **"Comencem una entrevista a Miquel Canals sobre els fets que varen originar la revolució espanyola i, molt particularment, els que varen passar a Torroella, ja que ell en va ser el principal protagonista. Això considero que serà més endavant un document històric d'una gran importància."**

Seguidament, comença el diàleg.

— Tu, Miquel, et vas trobar que la revolució social, que en deien aleshores, va començar mentre pescaves, no és així?

— El 18 de juliol a la nit, amb l'Asterio, i un llum, vàrem anar al Ter Vell, i tot al voltant estava ple de llenguados, en vàrem emplenar un saquet, i l'endemà al matí vàrem trobar que les forces militars havien fet un cop d'estat. El dia 19, amb uns quants companys, vàrem decidir formar una espècie de comitè, i com que sabíem que els carrabiners serien addictes, vaig dir al sergent que podríem anar a la Guàrdia Civil perquè ens entreguessin les armes. M'hi va acompanyar, amb altres companys, i el cap dels guàrdies civils va dir "bé, em demaneu les armes, però qui sou vós?", "jo sóc el president del Comitè", li vaig dir, i ens va donar les armes. Com que ningú més no havia dit res, amb aquell "sóc jo" vaig quedar president. El Comitè estava format per gent d'ERC, agricultors, del POUM i de la CNT, i com a seu vàrem prendre possessió del Palau Solterra.

(JBP) Pere Rosell ha escrit que en Pahí li detallà els noms i afiliacions dels membres del Comitè²: Miquel Canals (Joventuts Llibertàries³), Miquel Fontàs (CNT⁴), Francisco Passarrius (CNT), Joan Nicolau (CNT), Marcelino Torras (CNT), Amadeu Pagès (POUM⁵), Lluís Lofra (Unió de Rabassaires⁶), Rogeli Bou⁷ (ERC).

— **A partir d'aquell moment, ja sufocat el cop d'estat a Catalunya, què vàreu fer vosaltres?**

— Vaig dir “el Comitè ha de fer alguna cosa”, i el que em va semblar més lògic va ser organitzar col·lectivitats. Els paletes i els que fan teulats, la de la construcció; els xofers, la de transports i similars; en Pere Vert em va preguntar “que no penseu en la col·lectivitat dels mecànics?”, i la vàrem formar; els manyans, amb tot l'equip que teníem de torns i altra maquinària vàrem muntar una petita fàbrica de granades de morter.

(JBP) La fàbrica de granades de morter era situada a can Costa mecànic, al passeig de Catalunya (segons el nomenclàtor actual), prop del carrer de Sant Ramon.

— **I d'altres... fusters, barbers, petit comerç...**

— Sí, vàrem fer la dels sastres, però fa riure, cada sastre va quedar a casa seva amb els seus obrers, era l'amo i feia d'amo; les modistes igualment, els barbers igual, cadascú es va quedar a casa seva.

(JBP) Segons diverses versions coincidents, els sastres s'agruparen al cafè Marsal, les modistes al cafè del Centre, els barbers a la sala de ball del Cinema... A continuació ho fa notar Joan Fuster, però Miquel Canals ho explica diferent, i més endavant hi insisteix, sobretot en el cas dels sastres, com si la col·lectivització en aquest i altres oficis, a la pràctica, hagués estat només nominal, fictícia.

— **A la sala de ball del Cinema es van ajuntar els barbers, recordo...**

— Els flequers varen anar a Barcelona a comprar, va venir un home a Torroella que va fer un forn que encara existeix, un doble forn, que feia pa per a tot Torroella.

— **Els flequers, com el van pagar el nou forn?**

— Esperaven que la col·lectivitat pagaria llargament totes les despeses, es va fer amb un crèdit. Tots els flequers varen deixar casa seva...

— **La banca feia crèdit?**

— Podria dir que de banca no n'hi havia.

— **Però i aquest crèdit?**

— El crèdit era dels que venien les màquines. I els paletes, per exemple, no varen haver de comprar res, hi havia eines dels antics patrons, i vàrem agafar com a magatzem l'església. Els fusters també varen fer una col·lectivitat, i els carreters, que feien carros, amb els ferrers... Posem els ferreters, a Torroella n'hi havia dos o tres, venien estenalles, material, i varen fer una col·lectivitat, i allà hi eren tots, l'Alió, en Matas, etc., ja era la dels comerciants, podríem dir... Ara, les botigues no podia pas ser.

— Si una casa havia de fer un teulat nou i hi anaven els paletes i fusters, com ho feien per pagar?

— Senzill, senzill. Com que el problema de la propietat de les cases només el vàrem tractar en una petita part –els masos arrendats, com el mas Pla, el Pinell, etc.–, tothom va conservar la que tenia, i quan volia fer una cosa, s'ho pagava ell, això era individual.

(JBP) Miquel Canals diu que tothom va conservar la propietat de la seva casa i no cita, tot i haver-hi tingut ell protagonisme, la municipalització dels habitatges, que es posà en marxa el desembre de 1936 i gener de 1937, amb acords, disposicions i comissions de control, a les quals la població oposà fortes resistències; tot és ben documentat al Llibre d'Actes de l'Ajuntament (aleshores Consell Municipal), i a l'Arxiu Històric Municipal⁸.

— Però aquest pagès, industrial, amb què pagava, patates...?

— No!, diners!, va quedar exactament com abans.

— Però hi ha un cas que m'agradaria esbrinar de forma precisa: en aquell moment, en una circumstància determinada, el diner normal i corrent va arribar a un moment que no servia per a res, i tu vares fer el que en van dir les *pahines*, com van fer altres poblacions, cadascuna el seu diner.

— El problema diners, res. El que va passar és que les monedes petites, que servien per al canvi, les varen acaparar i vàrem quedar-ne sense. Jo vaig tenir una idea original: del que vàrem treure de les esglésies, hi havia molta plata i molt de coure, i vaig fer fer planxes fines com una moneda de deu cèntims, vaig fer un encuny que marcava “1 pesseta” i, basats en el motiu de casa meva, que en deien a can Pahí, eren *pahines*, però amb la petita moneda de canvi, fins a una pesseta. L'Estat ja s'ocupava de l'altra moneda. Els especuladors es quedaven els bitllets que hi havia en circulació d'abans del moviment, pensant que un altre dia tindrien valor, i els bitllets nous no valdrien res.

(JBP) Segons Pere Castells, la “pahina” era feta sobre llautó, portava gravat el signe “1 Pts”, però a causa de la seva deficient realització, i fàcil falsificació, es decidí renunciar a l'emissió íntegra projectada i utilitzar el paper moneda⁹.

— Com subsistia la gent? I els guanys?

— Poc hi havia pas control. Tothom treballava igual, amb les col·lectivitats, però treballava individualment.

— La col·lectivització era fictícia, només nominal? Posem els sastres, el producte de la sastreria...

— Sí, la col·lectivització era fictícia, els amos eren els directors, l'amo continuava amb els mateixos treballadors. Les úniques de veritat varen ser ferreteries, paletes... els mecànics, a can Pere Vert, formaven una col·lectivitat, però ell era l'amo. La gent pot pensar que era una disbauxa i no, va ser una continuació de la normalitat, el patró anava fent amb els seus... L'únic lloc col·lectivitzat era on fèiem granades, ens pagava Defensa, i es treballava bé, en Darné, bon mecànic, va organitzar els torns, amb tots els detalls; naturalment, no hi havia perill, s'entregaven sense explosiu... La vida social de Torroella no havia canviat quasi gota, com que el 90 % de la gent eren terrassans... però va arribar el cas que els flequers no tenien farina per fer pa. T'explicaré una anècdota. El meu pare tenia poca terra, però es collia el pa, el vi, l'oli, i teníem llenya d'un bosc a les Dunes, per menjar no ens faltava res, i a la collita tots els sacs de blat els posava al voltant al menjador, cada mes agafava un sac, el portava al molí, i la meua mare feia el pa; i jo li vaig dir “pare, heu de donar el blat, home, està tot col·lectivitzat i vós l'heu de tenir a casa?”, i diu “vols dir que anem bé, noi?”, però al cap de vuit dies ningú no tenia blat, ningú, ni nosaltres ni ningú, perquè a Torroella no es feia prou blat per al pa que es necessitava.

— Però al principi les col·lectivitzacions, segons referències, van rutllar, funcionaven, no?

— Mira de quina forma: jo, que no tenia noció dels problemes socials per haver-los tractat, vaig dir “mireu, començarem, primer treballarem vuit hores cada dia i cinc dies per setmana, i els jornals els arreglarem i així tothom tindrà un bon jornal, el que sigui casat cobrarà un xic més que el que no ho sigui, el que tingui un fill cobrarà més que el que no en té cap, i el que en té dos, etcètera”.

— Volies resoldre el problema social d'una forma molt equitativa.

— I original. I vaig dir “els metges i les medicines, gratis”. De metges n’hi havia dos, i continuaven fent pagar la visita, hi havia una quota que pagaven les famílies un cop l’any, i si estaves malalt venien dos cops cada dia, cap problema. Únic problema, el senyor Carreras, el metge antic que hi havia, vaig dir “el posarem a l’hospital” –que no hi havia metge– “amb un sou”. Així ho vàrem fer. Les medicines les hauria hagut de pagar la col·lectivitat, posem, un que fos tuberculós, un jornal com tothom i una mica més pel seu estat, ara això potser faria riure, però jo ho he vist semblant a França. Per mostrar que el sistema social que havíem creat no semblés una dictadura, cada setmana teníem una reunió al Cinema i hi invitàvem tothom, que preguntessin per què fèiem les coses... Mira, els pagesos no varen voler ser col·lectivitzats.

— No s’entén que els pagesos refusessin els avantatges...

— Senzill. Jo vaig anar al cafè que en deien la Lliga, vaig reunir els pagesos i els vaig dir “mireu, si col·lectivitzéssim totes les terres de Torroella, podríem comprar maquinària, tractors, i per comptes de treballar com a negres, com trebal·leu a l’estiu, iríeu a passejar treballant”, però no vaig tenir en compte que el que tenia una vessana era seva i el que en tenia quatre també, i quinze, i vint... Aviat que em maten! Vaig ser incomprens completament.

— Els pagesos de Torroella el projecte de col·lectivitat sembla que hauria d’haver estat del seu gust, però la pagesia que sempre ha estat una mica gasiva, posem, el que tenia deu vessanes i li’n suprimien una per donar a aquell que només en tenia quatre ja s’enfadava, en canvi, si de deu hagués passat a vint, bé...

— I a part, en el fet de col·lectivitzar, no n’hi hauria hagut cap, de propietari.

— Tota la plana i tots els que hi treballaven haurien progressat. Quines raons et van donar per dir que no?

— Una revolta general. Concepte? Cap! Revolta general del 80 % dels que tenien terra. Varen dir “no, no, la terra és nostra... no, no, no”. Les úniques col·lectivitzacions agrícoles que hi varen haver varen ser el mas Pla, el Pinell i totes aquelles terres que els propietaris havien marxat i ja hi tenien un masover^{10/11}.

— Que, per cert, també s’han de dir les coses tal com són, jo me’n recordo que en aquella època la gent, és clar, tampoc no devien ser gaire pagesos ni gaire aficionats al camp, els que hi van anar,

sobretot i molt especialment al mas Pla, segons he sentit contar, les dones que hi havia, i els homes jornalers que treballaven la terra de la col·lectivitat, en comptes de posar lloques per tornar a tenir polls i l'home portar la truja a menar -que en deien-, i per prenyar una vaca perquè tornés a tenir vedells, etc., s'ho van menjar tot i en quedar desertitzat d'aliments, tothom va marxar.

— Això és veritat.

— **Això posa en evidència que segurament els que hi van anar no tenien res de pagès, perquè el pagès el que procura és que la seva cabana proliferi...**

— Justament els que hi varen anar el primer que varen fer és menjar-se totes les gallines, s'ho varen menjar tot, no varen pensar que demà no en tindrien, com que no era seu, no li varen donar cap importància, al cap d'algun temps es varen adonar que necessitaven tot allò.

— **Recordo les discrepàncies... era una estratègia democràtica...**

— Jo tenia un ideari llibertari¹², i la llibertat havia de ser absoluta, i és clar, de la forma que ho feia... Molts enyoraven el comunisme rus, jo ja sabia des de l'any 1931 que el comunisme no valia res, perquè els que havien vingut d'allà, que havien fet algun delictes...

— **El moviment àcrata, les Joventuts Llibertàries, ja tenien coneixement perfecte de com anava la socialització a Rússia, la ferocitat de Stalin, allò que havia d'haver estat un far va ser una cerilla, havien vist la falsedat d'idees.**

— Era molt fàcil d'adonar-te'n, amb "dictadura del proletariat" ja està dit tot, Stalin a Ucraïna, plena d'anarquistes, va matar tothom, i a més de terrible, la dictadura soviètica era més dolenta que la de Hitler, que va començar per crear el Volkswagen perquè tots els treballadors poguessin tenir un cotxe, però naturalment, obligat a fer una guerra va ser enemic de tothom.

— **Vosaltres no combregàveu amb rodes de molí, el sovietsisme...**

— El sovietsisme va ser la desgràcia d'Espanya.

— **Bé, i ara, perquè m'agrada que el teu discurs sigui el més equànime possible en aquest aspecte, i que defineixi com va ser la vida a Torroella en aquella època, va ser relativament tranquil·la.**

Quan van ser les primeres dissidències, els primers altercats?, van ser entre la CNT i la UGT¹³?

— Era incontestable que la CNT era la majoritària, en el moviment, en general, va treure les castanyes del foc i, com que érem majoritaris, volíem fer lo que a nosaltres ens semblava més lògic de fer, sense menystenir ningú, però als que no tenien aquesta idea els semblava que nosaltres volíem fer una dictadura.

— I quan va començar a sortir l'oposició? Va trigar dos mesos, tres...?

— Molt de temps, va trigar, perquè la gent tenia por. Saps com va acabar la direcció de la societat torroellenca per la CNT? L'any 37 ens vàrem adonar que Franco tenia un territori petit, els alemanys i els italians li donaven tot el que necessitava per guanyar la guerra, nosaltres fèiem la revolució, i els francesos d'un costat i els anglesos de l'altre deien "no, poc ens convenen aquests", s'estimaven més que guanyés Franco i nosaltres havíem de perdre la guerra per força. Si no haguéssim fet la revolució, la República hauria continuat.

— A l'àmbit local, les primeres controvèrsies les vau tenir amb els que s'oposaven al que fèieu, qui va ser? La UGT, no? Va ser la introducció d'una oposició sistemàtica?

— No, a Torroella no n'hi havia hagut mai cap, d'organització, totes eren petites, res, la CNT una mica, les altres ni existien. Els que es varen revoltar varen ser els petits comerciants, quan el president Companys va dir "ens hem d'organitzar d'una altra forma, els comitès han de desaparèixer", ells varen agafar *agalles*, es varen pensar que ja ho havien guanyat tot, i no es varen adonar que la guerra continuava i que s'anava perdent cada dia més, però si no... Nosaltres aquí, tot va continuar igual.

(JBP) Val la pena de repassar el procés històric. El 19 de juliol de 1936 la CNT es llançà al carrer, s'organitzaren els comitès, i s'imposà a tot Catalunya un "poder real" paral·lel i en certa forma més efectiu que el "poder legal", representat per la Generalitat¹⁴. El president Companys no s'hi enfrontà, ans al contrari, el legalitzà amb el decret de 21 de juliol (destituïció als ajuntaments dels regidors de dretes i substitució per militants d'esquerrres), i això comportà a Torroella la constitució el dia 7 d'agost d'un ajuntament antifeixista presidit per Joan Vicens, en Nitu. Pels seus ideals àcrates, la CNT no va voler entrar en aquest joc, i per això a Torroella cap membre de la CNT ni de Joventuts Llibertàries no va

entrar a l'ajuntament antifeixista. Però Companys finalment va convèncer els líders de la CNT, que es van avenir a col·laborar amb la Generalitat, i van acceptar la desaparició dels comitès i la seva substitució per consells municipals. El Consell Municipal de Torroella es constituí el dia 20 d'octubre de 1936, Miquel Canals en formà part i es va fer constar en acta que qualsevol podia signar en qualitat de president, ja que "no hi ha jerarquies entre els ciutadans". En aquest organisme es van prendre decisions importants, com la ja esmentada municipalització d'habitatges o l'emissió de bitllets, però de fet només fou un titella del Comitè. Potser per això Pahí diu que "aquí, tot va continuar igual".

— **Però hi va haver la interferència del que va ser president de la UGT a Torroella, Puiggrós, va escriure que havia cridat a un dirigent de Girona, que va intervenir i va enderrocar el Comitè i va nomenar un ajuntament... es començava a formar un bloc d'oposició?, què va passar?**

— De vegades ens havíem de batre entre nosaltres, si jo hagués dit "no!" tot hauria quedat com estava, però jo vaig dir "ja que ho voleu així..."

— **En una sessió de l'ajuntament?**

— No, al Comitè. En Puiggrós actuava d'amagat, tenia por, ell havia estat mecànic d'una fàbrica de punt que hi havia hagut a Torroella durant molts anys -al mateix lloc on es va situar la col·lectivitat dels flequers-, i que va plegar, però en Puiggrós va continuar amb un teler i dues o tres persones. L'error que vàrem cometre va ser substituir l'ajuntament pel Comitè, anul·lar l'ajuntament.

— **Així, durant aquest període no existia l'ajuntament, només el Comitè?**

— Només el Comitè.

(JBP) Hi havia el Consell Municipal, però en Pahí ni l'esmenta, ja que no era més que un titella utilitzat pel Comitè per legalitzar determinades actuacions, com ara les municipalitzacions, l'emissió de moneda o el pagament de factures. Com diu Joan Fuster a la conversa, Jaume Puiggrós, fundador de la UGT torroellenca, ajudà a enderrocar el Comitè, ja que mantenia contactes amb el comissari de la Generalitat a Girona, i el 15 d'abril de 1937, quan les dones es van revoltar, li demanà que actués¹⁵.

— **Com es finançava el Comitè?**

— M'adono que jo només tenia 24 anys, però allò que vaig crear va quedar. El Comitè vivia del que pagaven persones que semblava que tenien possibilitats de fer-ho, però això no es podia eternitzar. Hi havia un coronel, no en recordo el nom, aquell home portava un bitllet de 1.000 pessetes cada setmana al Comitè.

— Una persona recaptava, o venien voluntàriament?

— Ho portaven al Comitè. Hi havia en Fontàs, que era el caixer...

(JBP) En Pahí no diu que, sota coacció, s'havien de dur al Comitè bitllets, monedes, joies... Un espoli que ha restat en la memòria de tots els torroellencs que ho van viure. Al costat d'en Fontàs, el Borní, hi havia un joier, en Colomer, de motiu Racadeta, que anava fent la valoració dels anells, collars, arracades...

— En Fontàs, segons versions, va ser un home per a alguns brillant, per a altres funest. La teva versió?

— En Fontàs ni era de la CNT ni d'esquerres, ni res, era dels trentistes d'en Pestanya.

(JBP) Els trentistes, sector reformista de la CNT, defensaven que calia una fase de preparació d'uns anys abans de l'inici de la revolució social, al contrari del que va fer en Pahí a Torroella. Ángel Pestaña, famós anarquista, era trentista. En Pahí diu, amb menyspreu, que en Fontàs també ho era.

— Com va venir a Torroella?

— Va venir de França, que el varen fotre fora, jo aleshores no ho sabia, ho he sabut després. Va venir a Torroella, treia el pinyol de les olives i venia olives farcides, vivia d'això, venia al mercat, i a més era un jugador d'ofici, un tafur, i no em vaig adonar que, segons m'han explicat, en Fontàs se'n va anar amb una fortuna, es quedava tots els bitllets quan cobrava, els bitllets antics, culpa meva de no haver-lo vigilat. Quan va arribar a França el varen tornar a agafar, ho he sabut després.

(JBP) S'han fet molts retrats de Miquel Fontàs, el Borní. Potser el més cru el va deixar escrit el mestre Salvador Dabau a les seves memòries¹⁶. S'hi recullen diverses referències sobre aquest personatge, que qualifica de "sinistre". Conta que quan es va adreçar als mestres, els va dir "tots vosaltres fareu la mateixa fi que els capellans!, us vull liquidar a tots perquè sou una colla de feixistes!".

— **Després de la campanya de col·lectivitzacions, i aquestes altres coses, vèieu venir que els “nacionals” anaven avançant, quina actitud vàreu adoptar?**

— Mira, nosaltres no vàrem ser capaços de posar-nos d'acord amb els governants, fer un govern amb un exèrcit ben organitzat, i hauríem expulsat en Franco. Varen venir els russos, varen portar material i varen ser els amos de la reorganització, el que no era soviètic el rebutjaven. Tots els que no eren de tendència soviètica, els militars, els de la CNT-FAI, com Durruti, varen abandonar el front perquè no passés aquí el que havia passat a Rússia, declarar un sistema comunista aquí, haurien fet una purga, i la gent va abandonar el front d'Aragó, en Companys no hauria pogut fer res, aquests n'haurien fet un país comunista.

— **Hi va haver intervenció russa en qüestions com el camp d'aviació d'Ullà?**

— Que jo recordi, no. Però, com que hi havia el Canàries per aquí, va venir una bateria, i jo vaig dir “deixo el Comitè”, vaig anar de comissari de la bateria, perquè jo havia anat a una escola de comissaris, no teníem confiança en els militars...

— **Però per què vas deixar el Comitè?**

— Els comitès es varen acabar. En Companys va reorganitzar Catalunya de la forma que era abans, amb ajuntaments, els comitès havien de desaparèixer. Si nosaltres haguéssim dit “no!, continuarem!”, no hauríem pogut fer res... però les col·lectivitzacions varen continuar igual...

(JBP) Miquel Canals no deixa clar quan i per què va deixar el Comitè. Signà l'acta de totes les sessions del Consell Municipal, al costat de Miquel Fontàs, fins al febrer de 1937, per tant, en el millor dels casos, el va deixar el mes de febrer o març. El cas és que no parla de la revolta de les dones del 15 d'abril de 1937¹⁷. Aquell dia una multitud de dones es van plantar davant del Comitè, al Palau Solterra, al carrer de l'Església, amb bosses de sal i pebre que tiraven a la porta perquè els de dins no poguessin sortir; els del Comitè no van gosar d'enfrontar-s'hi i fugiren per darrere de l'edifici. En tenir coneixement de la revolta, es va desplaçar a Torroella el comissari de la Generalitat a Girona i es va formar un ajuntament encapçalat per Pere Vicens, i poc després per Francesc Salís, ambdós d'ERC¹⁸. No sabem si Pahí fou dels que s'hagueren d'escapolir del Palau Solterra pel carrer de l'Hospital.

— **I en sortir del Comitè, què vas fer?**

— Vaig venir de comissari a la bateria d'artilleria d'aquí. El capità no podia fer res sense jo, perquè no ens en fiàvem, havien fet el cop d'estat. Vàrem anar amb la bateria a Aragó, jo amb ella, al cap d'uns dies el capità em diu si jo voldria anar a Torroella a buscar el correu, jo vaig venir-hi, i com que sabia que la guerra estava perduda, n'estava convençut, vaig estar uns quants dies per aquí, anava en un camió, en ser en un pont a l'Ebre, veig un noi de la bateria, em diu "el capità ha anat a Madrid, els altres a Barcelona". Me'n torno, i encara no havia fet 30 km, el pont va saltar. En no comparèixer jo, el capità m'havia declarat desertor, vaig anar a capitania, allà vaig veure que l'exèrcit no havia canviat gens, la classe militar antiga existia, estaven en contacte amb el franquisme... Em vaig explicar "res de desertor", em varen exculpar; però a la bateria no feia res, vaig deixar el comissariat, un altre em va substituir, i com que a Torroella havíem organitzat la fàbrica de granades de morter al passeig, hi vaig anar a treballar fins que es va acabar la guerra.

— Retrocedint en el temps, hem deixat un tema important del que va succeir, essent tu protagonista d'aquells moments i rector de totes aquestes funcions. Quina idea tens dels assassinats que es van cometre?

— No me'n parlis!, no me'n parlis! Fins al 19 de juliol jo anava cada dia al cafè al migdia i al vespre, i a partir d'aquell dia no hi vaig anar més. I mentre jo m'estava ocupant de col·lectivititzacions i tots aquests afers, n'hi havia que al cafè organitzaven crims. Cal tenir en compte que totes les revolucions generen criminals, i aquí a Torroella se'n varen generar alguns, no els citaré pas, cap, tot això es va aclarir quan jo vaig tornar aquí a Torroella, llavors no ho sabia pas, perquè quan et deien que hi ha un individu mort a tal lloc, no sabies pas mai qui ha sigut, no havia sigut ningú.

(JBP) En Pahí despatxa amb un parell de "no me'n parlis!" un dels períodes més luctuosos de la història de Torroella. Els primers dies de la revolució anarquista foren assassinats el rector de la parròquia, el capellà de les monges, el mestre de capella, el capellà de l'Estartit, els de Gualta, de Fontanilles...¹⁹ També el director de la sucursal de la Caixa de Pensions, l'exsecretari de l'ajuntament Josep Sabrià, un pobre empleat del cine Centre anomenat Pey... Cal dir, però, que segurament en Pahí va ser aliè a tot aquest acarnissament, i potser d'amagat salvà més d'una vida.

— Davant aquests crims, no es podien aturar?

— No sabíem qui eren... eren les milícies qui ho feia.

— Quan vau marxar vosaltres, les tropes del general Franco eren a poca distància, o a molta distància, de la vostra retirada?

— Quan nosaltres vàrem marxar ja eren a Palafrugell. Vaig anar amb el meu pare, el meu germà, la mare, i d'altres, amb un matxo i un carro. Abans d'arribar a Figueres, en vaig trobar un que es cuidava de cobrar a Barcelona les granades que fèiem a Torroella, vaig tornar amb ell, vaig anar a casa, i ja estava tot destrossat, hi havia passat gent a saquejar. Els nacionals no anaven de pressa, hi havia el riu. No vaig veure com va volar el pont, havia de ser un especialista de l'exèrcit republicà, jo ja no era a Torroella, havia marxat amb un grup dels que treballàvem a la fàbrica de granades, set o vuit, que ens en vàrem anar a peu.

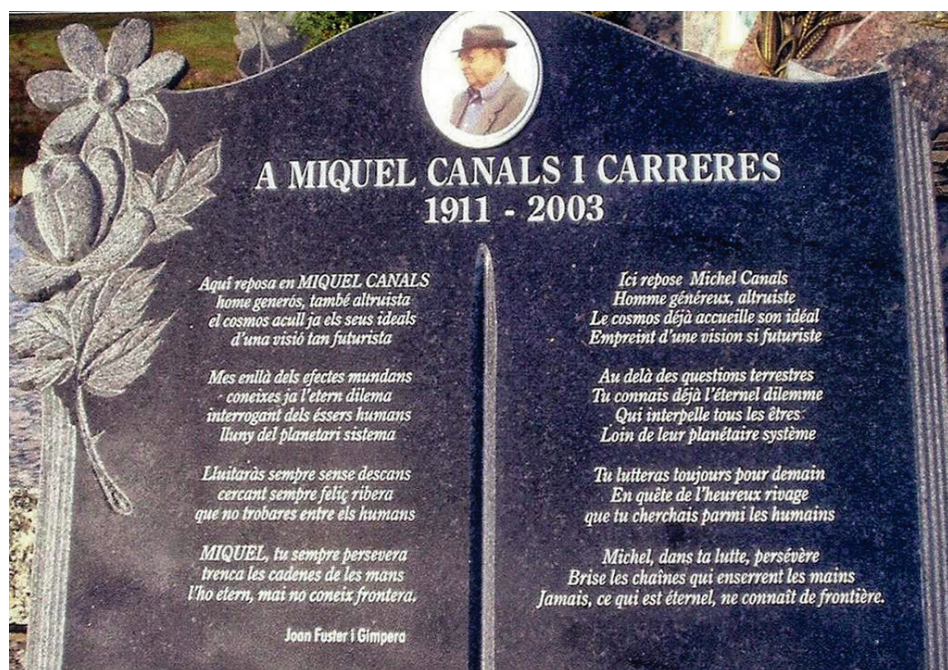
— Vas ésser atrevit de tornar a Torroella, si fan una avançada ràpida, abans el pont no fos a terra, t'haurien agafat...

— Moltes coses es fan per imprudència, hi vaig tornar per anar a veure si els que treballaven amb mi fent granades de morter estaven decidits i preparats per marxar, i ho vàrem fer a peu. Un dia després ens vàrem aturar, i l'endemà al matí, quan vàrem tornar a marxar, les tropes encara no hi eren, a Torroella, encara eren estacionades a Palafrugell. Vaig trobar el pare abans d'arribar a Figueres, i recordo que a 15 o 20 km de la frontera veig el meu germà entre dos individus armats, hi vaig i els dic "què feu, nois?", ells diuen "aquest noi té disset o divuit anys, el necessitem per a la tropa", i jo dic "que no en sou prou, vosaltres?". Jo tenia una pistola que no havia fet servir mai, i vaig dir "mireu, doneu-me les armes i aneu cap a Figueres a peu i deixeu aquest noi", i varen obeir ràpidament, va ser l'únic revés anant cap a la frontera. Quan hi vàrem arribar, hi havia una espècie d'esplanada amb almenys 10.000 armes, hi vaig llençar la pistola, i ja a França, el pare va deixar el carro, el matxo, i tot el de dins, en un camp, i vàrem marxar només amb la roba posada i una maleta. Al cap de dues o tres hores que caminàvem -els gendarmes "allez!, allez!"-, ens varen separar, les dones i mainades les varen portar en una estació; el pare, el meu germà i jo vàrem anar a Saint Cyprien, i elles en tren al departament de Gers, on m'estic ara. A Saint Cyprien em vaig trobar amb vuit o nou de Torroella, en Lofra, en Roca Miàs, en Toribio, en Pagantàies, vàrem agafar el tendal d'un camió i vàrem fer una tenda de campanya, tots de Torroella...

Deixo transcrita aquí la part inicial de la conversa, una quarta part. La resta fa referència a les activitats, reptes i aventures de Miquel Canals exiliat a França, en els temps també convulsos de la Segona Guerra Mundial, l'ocupació alemanya, la resistència...

Miquel Canals Pahí amb les seves filles, l'any 1991, a Saint Aunx (Gers, França), i làpida al cementiri de la mateixa població. Fotos arxiu familiar.

Notes:

¹ L'únic document oficial que cita el Comitè de Torroella, l'acta de 7 d'agost de 1936 de l'ajuntament antifeixista, l'anomena Comitè Central antifeixista.

² Pere Rosell Massaguer, "Les llums blaves de Torroella", programa de la 18a Festa del Barri de Fora Portal, juny 2000.

³ Joventuts Llibertàries. Organització juvenil anarquista. Fundada el 1934. Afí a la CNT.

⁴ CNT - Confederació Nacional del Treball. Sindicat d'estructura confederal i ideologia anarquista. Fundada el 1910.

⁵ POUM - Partit Obrer d'Unificació Marxista. Partit comunista no estalinista. Fundat el 1935.

⁶ Unió de Rabassaires. Sindicat de viticultors no propietaris, i de parcers i arrendataris. Fundat el 1922.

⁷ Rogeli Bou, responsable de Cultura, deixà el Comitè quan es desfermà el vandalisme; salvà la vida a mossèn Viver.

⁸ AHMTM. Carpeta 2.1.1. Municipalització de l'habitatge.

⁹ CASTELLS, Pere. "Emissió de moneda torroellenca en la guerra de 1936-1939", *Llibre de la Festa Major de Torroella de Montgrí*, 1986.

¹⁰ CÀRDABA, Marciano. "Col·lectivitats agràries a Torroella de Montgrí, 1936-1939", *Llibre de la Festa Major de Torroella de Montgrí*, 1999.

¹¹ BELLAPART I ROIG, Jordi. "La guerra civil: col·lectivitzacions i repartiment de la terra", "Els masos del Montgrí", *Papers del Montgrí*, 2010.

¹² En Pahí era militant de les Joventuts Llibertàries.

¹³ UGT - Unió General de Treballadors. Sindicat obrer espanyol, d'orientació socialista i federal, fundat el 1888.

¹⁴ POZO GONZÁLEZ, Josep Antoni. *Poder legal y poder real en la Catalunya revolucionaria de 1936*.

¹⁵ PUIGGRÓS I AGUILERA, Jaume. "Detalls fidels de la guerra civil que vaig viure a Torroella", *Llibre de la Festa Major de Torroella de Montgrí*, 1997.

¹⁶ DABAU I CAUSSA, Salvador. "Memòries", Centre de Documentació del Montgrí, les Medes i el Baix Ter, Can Quintana.

¹⁷ ESPÍGOL, Pilar. "Diari de Pilar Espígol, 15 i 16 d'abril de 1936", *Llibre de la Festa Major de Torroella de Montgrí*, 2003.

¹⁸ BASSA, Jaume. "Alcaldes torroellencs en circumstàncies excepcionals", *Llibre de la Festa Major de Torroella de Montgrí*, 2008 (v/, Miquel Fontàs, Pere Vicens, Francesc Salís).

¹⁹ RIERA I TORRENT, Josep. "1936-19... La persecució religiosa a Torroella i les seves conseqüències", *Llibre de la Festa Major de Torroella de Montgrí*, 2006.